

André F. Troost

ALS GOD

EEN

MIJMERINGEN
IN MOKUM

VRAAG

IS

Als God een vraag is

André F. Troost

**ALS GOD
EEN
VRAAG
IS**

MIJMERINGEN IN MOKUM

KokBoekencentrum, Utrecht

Omslagontwerp: Studio Mol
Binnenwerk: Gewoon Geertje
Foto auteur: kleinzoon Mathijs Bertram (*2009)

ISBN 9789023958949
ISBN e-book 9789023958956
NUR 700

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

Uitgeverij KokBoekencentrum vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Paulus, Mirte, Hanna, Kirsti, Mathijs, Florian en Veerle,
onze kleinkinderen – dank je wel!

Inhoud

Gedicht	8
Als een kind zo blij	
Voorwoord	11
Het stappenplan.	
<i>Over doel en route van de wandeling</i>	
Hoofdstukken	
1 Dierentuin Artis.	19
<i>Over mensen, apen en evolutie</i>	
2 De Westerkerk.	31
<i>Over kerken en dominees</i>	
3 Het Achterhuis.	38
<i>Over God en het oorlogsleed</i>	
4 De Nieuwe Kerk.	46
<i>Over homo's, beroepen en bezoeken</i>	
5 Het Koninklijk Paleis.	61
<i>Over rijk en arm, chic en sober</i>	
6 De Wallen.	70
<i>Over liefde, drugs en seks</i>	
7 Ons' Lieve Heer op Solder.	81
<i>Over geloof en verdraagzaamheid</i>	
8 Het Leger des Heils.	101
<i>Over geloven met hart en handen</i>	
9 In de Bruiloft van Kana.	110
<i>Over ophouden en tot rust komen</i>	

10	De Synagoge. <i>Over Joden en hun religie</i>	123
11	Het Concertgebouw. <i>Over strijden aan Gods kant</i>	138
12	Het Begijnhof. <i>Over visies op de Bijbel</i>	150
13	De Engelse Kerk. <i>Over kerk zijn midden in de wereld</i>	167
14	De Nieuwezijds Voorburgwal. <i>Over leven, dood en opstanding</i>	179
15	De Papegaai. <i>Over het geheim van de stilte</i>	197
16	De kermis op de Dam. <i>Over blij zijn als de kinderen</i>	210
	Gedicht Wederkomst in Mokum. <i>Klein visioen</i>	216
	Naschrift Brief aan jou. <i>Een poging tot samenvatting</i>	218

Als een kind zo blij

Ik dacht U te vinden in klinkklare taal,
verfoeide, vervloekte elk ander verhaal,

las honderden boeken, kaarsrecht in de leer –
verlangde intussen hoe langer hoe meer

Uzelf te zien: mijn haven in weer en wind.
Maar ach, mijn oren doof, mijn ogen verblind:

een schip niet te sturen door wijsheid of wet.
Ik dacht U te kennen door vurig gebed,

door meten te weten; door eindeloos diep
denken te kunnen doorgronden hoe U schiep

hemel en aarde, al wat onder de zon
uw macht openbaarde. Maar langzaam begon

ik te zwalken, zonder anker, zonder boei –
al dacht ik dagelijks: waarom toch vermoei

ik mij met al die vragen, mijn God, waarom?
De dagen, de jaren vliegen om; hoe dom

zo krom te gaan denken, mens, houd ermee op,
je denkt je nog dood, het is waanzin ten top!

Toch zocht ik en zocht ik, in theologie,
in kerken en kloosters, in filosofie,

in prachtig proza, vurige poëzie ...
Hoe schitterend, was het niet puur fantasie?

Toen klonk als bij donderslag recht in mijn ziel:
'Ik zocht je, Ik ving je, nog voordat jij viel –

Mij kon je niet vangen, jij zocht je een hel,
je kon Mij niet vinden, maar Ik vond jou wel.'

Nooit kom ik U nader, tenzij ik geloof:
U bent mijn Vader. En ik? Te blind, te doof

uw haven te vinden. Ik ben al in U
en morgen is heden en eeuwig is nu.

Nooit zal ik vinden – maar als een kind zo blij
geloof ik: U zocht en zocht en U vond mij.

André F. Troost

Voorwoord

Het stappenplan

Over doel en route van de wandeling

‘Stammen mensen van de apen af, opa? Als dat namelijk zo is, zit u met een behoorlijk groot probleem ...’

‘En dat is?’

‘Dat u dan de hele Bijbel wel in de prullenbak kunt gooien. Als het begin al niet klopt!’

Neem me niet kwalijk: nu ga ik te snel. Met het bovenstaande kan ik beter het eerste hoofdstuk beginnen. Eerst maar eens rustig uitleggen hoe ik tot het schrijven van dit boek gekomen ben.

‘Floris, heb je zin om mee te gaan?’

‘Waarheen, opa?’

‘Naar Amsterdam. Drie dagen. Je wilde toch zo graag weten wat ik daar zoal heb beleefd?’

Floris is een puber. Een opgeschoten knul. Wat lichaamslengte betreft staan we zo langzamerhand op hetzelfde niveau.

Een doorsneepuber? Dat denk ik niet. Floris zit op het gymnasium. Het eind komt in zicht.

‘Wat gaan we dan in Amsterdam doen?’

‘Wat mij betreft: de plaatsen bekijken waar ik kwam toen ik er dominee was. Mensenlief, dat lijkt alweer eeuwen geleden. In feite was het eind vorige eeuw, begin deze eeuw. Het lijkt me leuk je wat te vertellen over het een en ander. Als jij daar tenminste zin in hebt ...’

‘Ik wel.’

‘Als ik nu eens twee overnachtingen regel, zodat we ’s avonds ook nog iets leuks kunnen doen, naar een concert of een mooie film. Wat dacht je ervan?’

‘Gaaf!’

‘Maar dan vind je het toch niet erg dat ik af en toe iets vertel over mijn jaren als dominee daar? Een tijd geleden zei je dat je

misschien ook dominee wilde worden. Op zondag preken en verder lekker niks doen. Heb je nog altijd interesse?’

‘Ja, maar niet meer om niks te doen. Wel om te weten waar mensen zich druk over maken, over elkaar, over God, dat soort dingen.’

‘Dus?’

‘Leuk! Gaan we dan ook naar Artis? Dat wilde ik altijd al graag en het is er nog nooit van gekomen.’

Het naadje van de kous

Goed, afgesproken dus: Floris, een van de leukste pubers die ik ken, Floris en ik maken een driedaagse stedentrip door hartje Amsterdam. In dit boek doe ik daarvan verslag.

Daarbij wil ik niemand vermoeien met allerhande informatie zoals je die in elke reisgids kunt vinden. Hier en daar een enkele impressie, maar meer ook niet. Het gaat me in dit boek vooral om wat wij samen beleven, mijn kleinzoon en ik. Niet dat die belevenissen nu zo spectaculair zijn, helemaal niet. Maar wellicht zijn Floris’ vragen en opmerkingen, plus mijn eigen mijmeringen, interessant genoeg om verder te lezen.

Onze gesprekken en overwegingen hebben vooral te maken met wat ons tijdens dit Mokumse tripje erg bezighoudt: het geloof, de kerk, de Bijbel. Wie vermoedt dat niet elk woord in dit boek precies zo tijdens onze tocht door de stad bedacht en uitgesproken is als hier opgeschreven staat, heeft gelijk. Ik heb er later natuurlijk een beetje aan geschaafd, zoals dat altijd gaat met het gereedmaken van een boek.

Dus: of deze trip precies zo heeft plaatsgevonden als in dit boek beschreven? En of ik werkelijk een kleinzoon heb die Floris heet?

Wie dat echt allemaal wil weten, lijkt wel zo’n bloedserieuze bijbellezer die exact te horen wil krijgen hoe het zit met het naadje van de bijbelkous ... Wat is er precies gebeurd en wat is er later bij bedacht, creatief aan vastgeknoopt, eventueel met behulp van citaten uit andere joodse en buiten-Bijbelse geschriften?

De vraag is: sinds wanneer is dat zo vreselijk belangrijk? Het gaat er toch eigenlijk alleen maar om wat de boodschap is van het verhaal?

Maar vooruit, voor wie het per se precies wil weten: Floris is een soort mix van onze zeven kleinkinderen. Met sommigen van hen die oud genoeg zijn, heb ik ook werkelijk iets gedaan wat hierop lijkt. In elk geval, die trip had met gemak zo kunnen plaatsvinden als in dit boek beschreven. Maar alleen wat ik ophaal aan persoonlijke herinneringen aan mijn Amsterdamse jaren is volkomen waarheidsgetrouw: zeven jaar lang was ik predikant in Mokums binnenstad.

Tal van vragen die ik in de loop der jaren van catechisanten kreeg, doen mee in dit boek. Maar ik heb ook al onze kleinkinderen gevraagd of zij vragen hadden die Floris mij zou kunnen stellen. Ik kreeg volop reacties! Er waren vragen bij waarvan ik absoluut niet had gedacht dat mijn kleinkinderen daarmee rondliepen. Al die vragen heb ik Floris in de mond gelegd en zodoende komen tamelijk veel van zijn vragen dus in feite uit diverse hoeken van ons land. Dus: Paulus, Mirte, Hanna, Kirsti, Mathijs, Florian en Veerle – dank je wel!

Ook hun meelevende en meelezende ouders ben ik dankbaar, zoals ik ook mijn lieve wederhelft Henke erkentelijk ben. Waarvoor precies? Dat is te veel om op te sommen ...

Ik ben blij dat de heer Wim Klees, oud-directeur van een basisschool, kenner van Amsterdam bij uitstek en vele jaren voorzitter van het bestuur van de Stichting Diensten met Belangstellenden, in het typoscript van dit boek op jacht wilde gaan naar onjuistheden.

Bovendien dank ik de uitgever, Arjen van Trigt. Zijn nooit ingewilligde verzoek om eens iets te schrijven met een biografisch karakter, heb ik met dit boek toch nog een klein beetje gehonoreerd. Ook aan degenen die zorgden voor redactie en correctie: mijn hartelijke dank!

De belangrijkste gedachte in dit boek is dat je met elk beeld dat je van God kunt maken – zoals een almachtige heerser, een liefdevolle vader, een goede herder – compleet kunt vastlopen. Zozeer zelfs dat je daardoor gemakkelijk het geloof zou kunnen verliezen. Dat is dan ook, helaas, het verhaal van vele ex-gelovigen. Ik heb daar in de loop der jaren steeds meer begrip voor gekregen.

De Bijbel is de Koran niet

Nu hoor ik Floris' vraag al aankomen. 'Opa, hoe is het dan mogelijk dat je nog steeds in die Bijbel gelooft?' Ik zal direct het antwoord maar geven. Vooral één overtuiging staat mij voor ogen: het inzicht dat de Bijbel echt een ander boek is dan de Koran. Van de Koran geloven de meeste moslims dat die letterlijk door Allah via de engel Gabriël is gedictieerd aan de profeet Mohammed. Veel christenen geloven van hun heilig boek echt iets anders. Tientallen profeten, evangelisten en apostelen hebben in uiteenlopende geschriften opgeschreven wat zij meenden van God te weten. Dat verklaart veel! Bijvoorbeeld allerlei tegenstellingen in de Bijbel. Echte tegenstellingen en zogenaamde tegenstellingen. Maar ook allerlei verschillen in visies op God. Gaandeweg komen tal van inzichten in dit boek ter sprake.

Maar nu eerst: op naar Artis! Daarna gaan we de binnenstad in. Voor de rest van ons programma verwijst ik naar de inhoudsopgave.

Zeker, we hadden ook het Bijbels Museum kunnen bezoeken. Maar daar was Floris al meer dan eens geweest. We hadden in het Van Gogh Museum of in het Rijksmuseum kunnen gaan kijken. Maar daar gaat Floris volgend jaar met school naartoe. Een mens moet zich beperken ...

Nog één waarschuwing moet me van het hart. Hoewel elk hoofdstuk cirkelt om een bepaald thema, springen de gesprekken regelmatig van de hak op de tak. Zo gaat dat nu eenmaal, als een mijmerende grootvader en zijn puberende kleinzoon samen op pad zijn.

In dit boek worden weinig of geen dingen aangestipt die nog nooit door anderen gezegd zijn. Sterker nog, ik heb zelfs enkele uitspraken geciteerd die ik al in eerdere en merendeels uitverkochte publicaties verwerkte, omdat ze in mijn ogen het overwegen waard blijven. Ik ben al die denkers enorm dankbaar: zij zeiden wat ikzelf niet verzinnen kon. 'Onze beste gedachten komen van anderen,' zei Ralph Emerson. Dat zal mijn drijfveer wel zijn.

Aleen van de allerbelangrijkste citaten heb ik, meestal in voetnoten, de vindplaatsen vermeld, voor zover gemakkelijk te achterhalen.

Overigens, wie mijn boek *Het kruislabyrint* (2017) las, loopt de kans in dit boek bepaalde thema's terug te zien. Niet de grote lijn van dat boek: vragen rondom de leer van de Drie-eenheid en de goddelijkheid van Jezus; die kwesties komen in *dit* boek hooguit summier ter sprake. Andere thema's des te meer. In een tijd van spraakmakend fundamentalisme dacht ik er goed aan te doen die thema's nog één keer, maar dan uitgebreider en eenvoudiger geformuleerd, aan de orde te stellen. Daarbij denk ik vooral aan de vraag hoe wij de Bijbel zullen lezen: letterlijk of geestelijk, als boek van God of als boek van mensen.

Is dit boek een boek voor pubers? Niet echt. Daarom heb ik aan Floris en leeftijdsgenoten een korte, eenvoudige brief geschreven, die achter in deze uitgave is afgedrukt. Al met al hoop ik dat dit een waardevol boek is geworden voor ieder die jong van hart is én geïnteresseerd in Bijbel, geloof, kerk en samenleving. *Een boek voor mensen die zoeken naar een antwoord op vragen die cirkelen rond het grote Waarom.*

De vrome verfkwast

Maar is het wel verstandig – zo heb ik me ernstig afgevraagd – om zo veel ruimte te geven aan kritische vragen? Het is toch niet je taak als predikant om slapende honden wakker te maken? Je zou (jonge) lezers maar op verkeerde gedachten brengen!

Ik geef toe: dat gevaar is niet denkbeeldig. Maar een veel groter gevaar dreigt volgens mij wanneer de kerk altijd maar weer de vragen van twijfelaars in een dogmatische doofpot stopt. Dat is, naar mijn smaak, op grote schaal te doen gebruikelijk. Bovendien worden kritische bedenkingen menigmaal weggewuifd onder het motto: 'puberale oprispingen; die gaan vanzelf wel weer over'. Dat is soms inderdaad het geval. Maar vaak ook niet. Massaal verdwijnen ouder geworden jongeren geruisloos van het kerkelijke podium. De Bijbel wordt in een la gedeponerd en van het geloof rest nog slechts een dun vernislaagje.

Het zou kleingeestig zijn daar uitsluitend de kerk de schuld van te geven, maar enige zelfreflectie lijkt me niet ongepast. Hebben wij in kerkelijke kring de vragen van al die ongelovig wordende thomassen niet veel te lang hooghartig genegeerd of vlotjes met een vrome verfkwast weggesausd? Hebben we met een overdosis

rechtlijnigheid niet zelf veroorzaakt wat we nu juist wilden tegenhouden? En is de huidige kerkverlating tot op grote hoogte niet mede daaraan te danken?

Helaas weet ik (ook uit eigen ervaring) hoe panisch christenmensen kunnen reageren als je iets beweert wat anders is dan steile orthodoxie heeft vastgelegd. Je bent al snel een ketter, ook al blijf je met liefde en geloof Christus als Verlosser, Middelaar en unieke Zoon van God beschouwen. Wat mij betreft is Hij dat allemaal – God zij dank!

Christenen van het rechtzinnige type, protestanten voorop, willen vastheid, zekerheid, helderheid. Geen vragen, geen bedenkingen, geen onzekerheden, die alleen maar kunnen leiden tot gekrakeel en geharrewar. Maar juist die keiharde afkeer van alles wat net even anders is, voert menigmaal tot verharding en verstarring, met alle gevolgen van dien, vooral voor gevoelige geesten die snakken naar ruimte voor hun persoonlijke geloofsbeleving.

Dit boek staat vol vragen over God en mondt uit in de gedachte dat God *zelf* een vraag is. God als vraag: een vraag aan ons. Mens, waar ben je? Kan Ik op jou rekenen in mijn strijd tegen de chaos?

Ik heb dit boek geschreven in het voorjaar van 2018, toen ik opnieuw voor drie maanden gastpredikant mocht zijn van de kleine Nederlandse Interkerkelijke Gemeente aan de Costa del Sol in Zuid-Spanje.

In de vroege uren van de dag beleefde ik in gedachten mijn ‘omgang’ met Floris door Mokum, typend op mijn iPad, onder de palmen in de pastorietuin. Ik hoop dat veel van de Amsterdamse humor, maar ook van de verrukkelijke Spaanse warmte in dit boek zal doorstralen.

Tot slot. Voor de liefhebbers is een bibliografie toegevoegd. De boeken verschenen bij diverse uitgevers, de meeste bij Boekencentrum.

Heel wat alinea's in eerder verschenen werken zijn achteraf gezien vingeroefeningen voor dit boek geweest. Ik beroep me bij deze publicatie op de wijsgeer Blaise Pascal, die ooit schreef: ‘Men

bewere niet dat ik niets nieuws heb gezegd: de ordening van de stof is nieuw.¹

Of dat laatste in dit boek geslaagd is, laat ik ter beoordeling graag over aan de lezer. Aan u. Aan jou.

1 Blaise Pascal, *Gedachten*, Utrecht 1964:26.

1 Dierentuin Artis

Over mensen, apen en evolutie

‘Stammen mensen van de apen af, opa? Als dat namelijk zo is, zit u met een behoorlijk groot probleem ...’

‘En dat is?’

‘Dat u dan de hele Bijbel wel in de prullenbak kunt gooien. Als het begin al niet klopt!’

Ik had wel verwacht dat ik enkele indringende vragen voorgeschied zou krijgen, maar zo direct en zo indringend, hier al, bij de apen in Artis?

‘Floris, dat lijkt me een buitengewoon interessante vraag en ik wil er best antwoord op geven, maar vind je het goed dat ik eerst even op adem kom? Man, zo’n hele reis, en dat al zo vroeg op de dag! Ik voel echt dat ik niet meer de jongste ben.’

Floris toont alle begrip van de wereld, maar ophouden met vragen stellen lukt hem niet. Net z’n opa, denk ik.

‘Kwam u vaak in Artis, toen u nog dominee in Amsterdam was?’ We zitten samen op een bankje, recht tegenover de apenkooien.

‘Ja, één keer. Dat was toen onze Hanneke met kanker hier in Amsterdam in het ziekenhuis lag, op de afdeling kinderoncologie. We waren er met de andere kinderen vanuit Ermelo naartoe gereden. Oma vond een hele dag met z’n allen bij Hanneke op bezoek te lang, dus toen ben ik met de kinderen naar de dierentuin gegaan. Vind je het hier leuk?’

‘Best wel. Niet erg veel ruimte voor zo veel dieren, niet zo veel groen – dat krijg je met zo’n dierentuin midden in de stad. Maar verder: prima!’

We turen naar de apen. Altijd weer een imposant gezicht. Alsof je naar een variant van jezelf zit te kijken ... Hoe zei Bertus Aafjes dat ook alweer? ‘De mens is een dier dat met zijn voorpoten Bach speelt.’ Ach ja ...

‘Maar dat gelooft u toch zelf ook niet, opa: dat de hele wereld in zes dagen met een paar woorden is ontstaan? Waarom hebben ze niet het echte verhaal verteld?’

‘Omdat niemand het “echte” verhaal kent. Niemand was erbij toen God de wereld schiep. Men heeft eenvoudig verhalen van andere volken overgenomen en die enigszins of zelfs ingrijpend aangepast.’

‘Dus eigenlijk is het begin van de Bijbel gewoon een verhaaltje, iets uit iemands dikke duim? Dat zou mij niet verbazen, want van die zes dagen snap ik echt helemaal niets. Waarom zou God daar nu zes dagen voor nodig hebben? Als je zo almachtig bent dat je met een paar woorden alles kunt maken – de hemel en de aarde, de planten, de dieren en de mensen, alles – dan kun je dat toch ook wel in één dag voor elkaar krijgen? Eén woord en alles is er. Hoe moeilijk kan het zijn? Dat wil zeggen, als je God bent.’

‘Dus jij gelooft niet wat er in de Bijbel staat? Een verhaal over zes dagen waarin alles is geschapen, dat lijkt je pure fantasie?’

‘Nou ja, ik loop daar gewoon weleens over te denken. Of dat hele scheppingsverhaal niet gewoon een simpel verhaaltje voor kleine kinderen is.’

‘Juist niet! Het is een heel diepzinnige geloofsbelijdenis! Neem alleen al het feit dat wordt verteld hoe God de zon en de maan en de sterren schiep. Daar moest je bij de naburige volken in die tijd niet mee aankomen. Die geloofden dat de zon, de maan en de sterren zelf goden waren. “Mooi niet,” zeiden de mensen in Israël. “Daar kunnen wij jullie iets anders over vertellen.” En toen kwamen ze met Genesis.’

Blijf van de ketting af

‘Opa!’

Ik brom zo vriendelijk mogelijk, om te laten blijken dat ik in de stemming ben om te luisteren.

‘Weet u wat een taboe is?’

Je moest eens weten, denk ik bij mezelf. In onze jonge jaren werden we daarmee om onze oren geslagen. Een trauma heb ik er niet aan overgehouden, maar toch ...

‘Een taboe? Jawel. Iets wat om verklaarbare of onverklaarbare redenen verboden is.’

‘Oké. Ze hebben met apen ooit een experiment gedaan. Wist u dat?’

‘Nee, nooit van gehoord. Vertel!’

‘Nou, ze hebben ooit eens in een kooi met tien apen een douche geïnstalleerd met daaraan een ketting en een greep. Apen zijn nieuwsgierig, dus trok er al gauw een aan die greep. U kunt raden wat er gebeurde: die aap werd kletsnat. Maar niet alleen die ene aap, ook de andere apen in dat hok! Nu hebben apen een gloeiende hekel aan water, dus toen er weer een aap in de buurt van die greep kwam, kreeg die enorm op z’n u weet wel. Binnen een paar dagen wisten alle apen: kom never nooit aan die greep! Toen een van de apen uit de kooi vervangen werd door een nieuwe aap, begreep de nieuwkomer uit de reactie van de andere apen al heel snel dat hij beter van die ketting af kon blijven. Op een gegeven moment waren alle tien apen vervangen door apen die niet uit eigen ervaring wisten wat er gebeurde als je aan die ketting trok. Toch wisten ze één ding zeker: kom niet aan die ketting! Al wist geen van hen waarom. Dat is nou een taboe.’

Ik geef toe: zulke verhalen geven te denken. Zou het in de wereld van ons mensen totaal anders gaan? Ik denk het niet. Waarom doen we dit zus, en dat zo? Ja, waarom eigenlijk? Waarom zijn de bananen krom?

In feite valt alles wel uit te leggen, zelfs waarom bananen krom zijn – maar het blijft een feit dat ook wij mensen soms generaties lang blijven doen wat we doen en denken wat we denken zonder goed te weten waarom.

Zou het met het geloof ook zo zijn? Misschien geloven we al eeuwen en eeuwen, van generatie op generatie, alleen maar omdat er in een grijs verleden iemand tegen zijn doodsbange peuter zei dat hij niet bang voor het onweer hoefde te zijn, omdat er in de hemel een lieve, almachtige mijnheer woonde, die ervoor zorgde dat de bliksem zelden insloeg. Elk mens gelooft toch gewoon wat hij graag wil horen?

‘Er zijn kinderen bij ons in de klas die op zondag geen huiswerk mogen maken. Kun je dat ook een taboe noemen, opa?’

Ik slik. Als dit zo doorgaat, ben ik mooi drie dagen onder de pannen met aan de lopende band catechisatie geven ...

‘Daar moet ik ook even over nadenken, Floris. Maar ik beloof je: uiterlijk woensdag krijg je antwoord. Ik mag het wel opschrijven, want die vraag over de apen moet ik ook nog beantwoorden.’

‘Graag, ja. Want onze leraar biologie beweert dat mensen van apen afstammen, maar volgens sommige kinderen is dat de evolutieer en die staat niet in de Bijbel. Dat zijn fantasieën van de duivel, zeggen zij. Ik ben benieuwd wat u daarvan vindt.’

Ik vraag me werkelijk af waar ik aan begonnen ben. Maar vooruit, er is geen ontkomen aan. Bovendien: ik ben mijn loopbaan begonnen als jeugdwerkpredikant, dus ik moet dit soort kwesties kunnen behappen. Eerlijkheid duurt het langst, dus vooruit, met open vizier de strijd tegemoet!

Te orthodox of te vrijzinnig

Opeens zie ik het allemaal weer voor me: dat minuscuul kleine dorp waarin ik in mijn jonge jaren predikant werd. Doeveren, een paar kilometer verwijderd van het historische vestingstadje Heusden in Noord-Brabant, waar ik jaren later mijn loopbaan zou afsluiten. De pastorie in Doeveren was op bescheiden schaal omgebouwd tot een regionaal kerkelijk jeugdcentrum, inclusief slaapzalen. De regionaal jeugdwerkpredikant kon er in zijn vrije tijd het pastoraat in het dorpje en de zondagse diensten in de kleine dorpskerk gemakkelijk bij hebben. Toen ons eerste kind geboren werd, was hij de zeventigste inwoner van de nederzetting Doeveren. Kun je nagaan, zeventig inwoners! Vanuit de woon- en de studeerkamer in de rietgedekte pastorie zag ik ver over een boomgaard uit tot aan de horizon: de Brabantse Langstraat.

Voor een keurige jongen uit de Residentie was het wel even wenen: wonen op een klein dorp en praten met mensen die je soms nauwelijks kon verstaan. ‘Dommenie, ken-de dà meske van Wolk?’ Dankzij een plaatselijke tolk, die zowel het Brabants als het Hollands machtig was, ontdekte ik wat me werd gevraagd: ‘Dominee, kent u dat meisje uit Waalwijk?’ In diezelfde taal kreeg ik een week of wat later commentaar van een dorpsgenoot. Hij bleek niet erg gecharmeerd van sommige van mijn collega’s aan de andere kant van de Bergsche Maas. Veel te zwaar! ‘Maar oe

hoor ik gèrre lullen daar op die prèkstoel.' Ik was allang blij dat ik het verstaan kon en heb het maar als een compliment opgevat. Buiten het Brabantse was het trouwens niet veel beter. Ik herinner me een dienst in het Zeeuwse, in een dorp op het eiland Tholen. Voordat de dienst begon bad een ouderling in de consistoriekamer een gebed. Ik hoor hem nog zeggen: 'Och Geere, wees Hij zijne gulp.' Eigenlijk zouden ze je op de universiteit al moeten vertellen dat Zeeuwen de gewoonte hebben de letter h uit te spreken als een g, en de letter g als een h ...

Doeveren. Ondanks al die kleinschaligheid sloeg toch een zeker gevoel van radeloosheid toe op de zondagavond waarop onze eersteling te kennen gaf het daglicht te willen zien. Onze huisarts uit een dorp verderop bleek afwezig; zijn vervanger, een stagiair, kende de regio slecht en bleek in de wereldstad Doeveren, dat wel drie straten telt, de pastorie niet te kunnen vinden. En zo geviel het dat een van de diakenen, bij wie deze arts, de wanhoop nabij, toevallig had aangebeld, in de zwoele duisternis van die zomerse nacht slaapdronken en slechts in pyjama gekleed, de vertwijfelde geneesheer op de fiets vooruitging om hem de weg naar de pastorie te wijzen.

Uiteindelijk zag onze eersteling – een wolk van een jongen – pas bij het krieken van de volgende dag het licht, niet in 'Dòveren', maar in het ziekenhuis van 'Wolk'.

Op zaterdagavonden kwamen ze van heinde en ver, op de brommer of gebracht met de auto door een ouder: de pubers van de streek. We zongen vrolijke liederen, we lazen de Bijbel, we discussieerden over van alles en nog wat, we dronken fris en speelden de luidruchtigste spelletjes. Maar ook in die tijd al was er telkens weer die ene vraag waarmee volgens sommigen heel veel of zelfs alles stond of viel: gelooft u in de evolutie? Als je 'ja' zei, waren de rapen gaar, want dan telde je volgens de diehards niet meer mee. Dan was je niet orthodox genoeg, precies zoals ze mij vroeger in onze kerk ook al hadden gezegd. Dan geloofde je niet meer in de openbaring, en kon je die hele Bijbel wel in de vuilniszak gooien, want dan was je geloof eigenlijk waardeloos.

Zei je echter 'nee', dan joeg je de halve scholengemeenschap uit Waalwijk en de studenten uit Den Bosch en Utrecht de gordijnen in.

Wat je ook zei, het was nooit goed. Je was altijd te licht of te zwaar, te orthodox of te vrijzinnig. Dat was toen al zo. En dat zal ook wel zo blijven.

Domme, nutteloze wezens

Als kind wist ik niet beter of het was allemaal zoals ds. Ledeboer het in een simpel gedichtje ooit beschreven had: 'Alles komt van God u over. Niets is buiten Zijn bestel. Zelfs geen rupsje knaagt aan 't lover of 't is op Gods hoog bevel.' Dezelfde vroomheid kwam ik jaren later tegen op een wandbord in een hotel in het Duitse dorp Sorge: '*Sorg, aber Sorge nicht zuviel, es geht doch alles wie Gott es will.*'

Maar dan ... Eenmaal scholier in het voortgezet onderwijs word je getrakteerd op heel andere koek. Charles Darwin, al in 1856: 'Wat een boek zou een kapelaan van de duivel kunnen schrijven over de onbeholpen, verspillende, stompzinnige en afschuwelijk wrede werken der natuur!' Niks geen vriendelijk rupsje in het lover, knagend op Gods hoog bevel, maar een alles verscheurende schepping. 'Graafwespen begraven bij hun eieren een levende rups, kever of spin, na die dieren eerst lam te hebben geprikt: levend vlees voor de jonge graafwesplarf.'²

Mijn leermeester prof. dr. H. Jonker schreef indertijd: 'De natuur is het gewaad van God. Wij mogen nu meer plooiën zien dan vroeger.' Fraai! Maar behalve prachtige plooiën ontwaarde ik van lieverlee ook meer en meer gruwelijke gaten en schandalige scheuren.

Zeker, je kunt met recht beweren dat de mens niet de kroon, maar de doornenkroon op de schepping is. Wij mensen hebben de zaak zélf verziekt. Voorbeelden te over. Oorlogen, milieurampen, schendingen van mensenrechten ... Maar laten we eerlijk zijn: daarnaast blijft er nog enorm veel ellende over waarvan je de mens moeilijk de schuld kunt geven.

Dom Weenink (12) had gelijk. De vPRO publiceerde zijn visie: 'Ik vind mensen (vooral die grote) de domste wezens die er bestaan, ze paffen elkaar dood (vaak zonder reden). Verdelen het onder elkaar superslecht (Derde Wereld!). Sommigen willen zo

² Maartje van Tijn, *Gekweld door het kwaad*, Amsterdam 1979:154.

nodig een bontjas, van echt bont, hoewel er net zo warm en net zo fraai kunstbont bestaat! Maken vervuiling op grote schaal. Voor de meest zinloze dingen. (Je weet zelf welke). Kortom: zonder de grote mensen zou het op aarde fantastisch mooi zijn geweest!!! We moeten er verandering in brengen. Daar zijn we (?) gelukkig al mee bezig. (Nou ja!!). P.S.: Als God bestaat, vraag ik me af waarom hij zulke domme nutteloze wezens heeft geschapen.'

Niet alleen kinderen stellen dit soort vragen. Ooit kreeg ik een brief van een volwassen Veluwenaar. 'Wat ik soms niet goed begrijp is wat God in vredesnaam heeft gewild toen Hij de wereld schiep. Waarom is Hij überhaupt begonnen? Was dat omdat Hij het heelal wel erg leeg en saai vond en zocht Hij op die manier verstrooiing? Dan zou het dus puur voor Zijn eigen "plezier" zijn. Ten eerste heeft Hij zich dan verkeken op de macht van de duivel die de plannen aardig verziekte, en ten tweede kan ik de verdorving van hen die Jezus niet aannemen niet goed plaatsen. Persoonlijk zou ik zelfs de zwaarste misdadiger niet voor eeuwig kunnen straffen. Dit lijkt me heel erg wreed. Je zou dan eerder zeggen dat, net zoals de pottenbakker, de Maker de klei opnieuw zou moeten kneden en hergebruiken. Dus: "slechte" mensen gewoon wegnemen van deze aarde en doorgaan met de "goede". Ik begrijp ook niet goed waarom sommige mensen onnoemelijk veel leed moeten doormaken, zoals je weleens hoort of ziet. Is dat een soort examen om aan te tonen dat je goed genoeg bent voor de eeuwigheid en het paradijs? Ik kan er niet bij.'

Ik weet nog goed dat ik deze brief na ontvangst en lezing met een diepe zucht heb weggelegd. De man heeft gelijk, dacht ik. Waarom is God eigenlijk aan dat project Aarde begonnen? Laten we nu eens ruimhartig stellen dat het voor de helft is geslaagd, dan blijft er toch nog een andere helft over die als totaal mislukt moet worden beschouwd? Welke Alwetende Architect verzint zo'n halfbakken, slechtdoordacht en krakkemikkig uitgewerkt concept?

Aartsbisschop Desmond Tutu weet hoe het zit: 'God heeft ons geschapen en zei toen: "Eropuit, mijn kind. Je hebt alle vrijheid." God heeft zo ontzaglijk veel respect voor die vrijheid dat hij veel

liever heeft dat wij vrijwillig naar de hel gaan, dan ons te dwingen in de hemel te komen.³

Ik ken die redenering. Heel indrukwekkend! Maar waarom moet ik bij dit soort gedachten toch altijd weer denken aan een vader die tegen zijn kleine kind zegt: 'Kijk, mijn jongen, daar is een diep ravijn. Ga tot het randje, maar val er niet overheen, want dat zou je dood kunnen betekenen.' Een vader die in zo'n geval alleen maar waarschuwt, is toch geen knip voor zijn neus waard?

Een wereld zonder schepper

Intussen lijkt Floris zijn vraag over onze eventuele afstamming van de apen niet vergeten. 'Moet je kijken, opa: die grote aap daar, boven in die boom! Je zou toch zweren dat het een mens was? Moet je dat gezicht zien, die ogen, die blik!'

Ik knik. 'Stammen mensen van de apen af?' Die vraag moet ik dus vandaag of morgen naar eer en geweten beantwoorden. Maar die andere kwestie vecht naar mijn gevoel om voorrang. De vraag over de wreedheid in de schepping.

Soms vraag ik me ook zelf af: als God een volmaakte schepping voor ogen had, waarom schiep Hij dan niet direct de nieuwe aarde die Hij later beloofde? Dat Hij toestond dat deze oude aarde ontstond, zal toch geen blijk van sadisme zijn? Of was het een kwestie van machteloosheid? Hoe dan ook, wat moet ik met een God die óf een sadist is, óf een loser?

En het toppunt van wreedheid is dan wel dat die zogenaamd goede God niet iets duidelijker openbaarde wat zijn bedoelingen nu exact waren. Nietzsche zei al: 'Een god die alwetend en almachtig is en er niet eens voor zorgt dat zijn bedoelingen door zijn schepselen begrepen worden, – moet dat nu een goedertieren god voorstellen? [...] Zou het niet een wrede god zijn, wanneer hij over de waarheid beschikte en het tegelijkertijd kon aanzien hoe de mensheid er zo jammerlijk mee worstelt?'⁴

3 Aartsbisschop Desmond Tutu (samen met de Dalai Lama) in *Het boek van de vreugde*, Amersfoort 2016:122.

4 Friedrich Nietzsche, *God is dood. Een bloemlezing*. Geselecteerd, vertaald, geannoteerd en van een nawoord voorzien door Hans Driessen, Amsterdam 2011:43. Overgenomen uit Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Werke*, Berlin/New York 1988:84vv.

Ik schrik van mijn eigen gedachten. Zou dat kunnen: dat Bijbelse beloften loze beloften blijken te zijn? Dat we in feite afstevenen op de totale ondergang van alles? Ik las: ‘Op papier en in de echte wereld van de fysica doen al die modellen van de Big Bang niets anders dan beginnen, uitzetten, ineenstorten en dat is alles.’

Kortom, hoe kun je, alles overziende, nog geloven in een liefdevolle Schepper? Soms kan ik me goed voorstellen dat er mensen zijn als Simone de Beauvoir, die schreef: ‘Ik kon me gemakkelijker een wereld zonder schepper voorstellen dan een schepper die beschuldigd wordt van alle tegenstrijdigheden in de wereld.’

Ook Nietzsche kan ik begrijpen, in zijn afkeer van het geloof. Moet dat wat God de mensheid liet overkomen, liefde heten? ‘Het was de mens die tweeduizend jaar lang aan het kruis heeft gehangen: en een gruwelijke god speelde zijn wrede spel met hem en noemde het liefde.’⁵ Om dan nog maar te zwijgen van de voorwaarden die deze God stelt aan zijn volgelingen. ‘Wat? Een god die de mensen liefheeft op voorwaarde dat ze in hem geloven, en die degenen die niet in deze liefde geloven met vreselijke blikken en dreigementen bestookt! Hè?’⁶

‘Ik zie wel een groot verschil met mensen, opa.’

Ik schrik op uit mijn gepeins. Ach ja, die apen ... Floris wacht op antwoord.

‘Vertel!’

‘Apen kennen in elk geval de zeven wereldwonderen.’

‘Pardon!?’

‘U kent vast de zeven wereldwonderen niet!’

‘Even denken ... De piramiden in Egypte. De Taj Mahal in India. De beelden van het Paaseiland. Het Panamakanaal in Midden-Amerika. De Eiffeltoren in Parijs. De Sint-Pieter in Rome. En de Chinese Muur.’

‘Goed zeg. Knap hoor!’

‘En nu wil jij beweren dat apen die wereldwonderen ook kennen?’

‘Nee, die niet. Maar ze kennen wel de zeven wereldwonderen die volgens een meisje in onze klas nog veel belangrijker zijn.’

⁵ Idem:424.

⁶ Idem:489.

‘En welke mogen dat dan wel wezen?’

‘Te kunnen zien, te kunnen horen, te kunnen aanraken, te kunnen tasten, te kunnen voelen, te kunnen lachen, te kunnen liefhebben.’

Ik word er stil van.

‘Wat die apen, betreft, Floris. Ja, we zouden best eens een gezamenlijke voorouder kunnen hebben.’

‘Dus u gelooft in de evolutie?’

Ik zucht. Hoe vaak heb ik dit soort vragen al moeten beantwoorden? Nee, nog niet van mijn kleinkinderen, maar wel van gemeenteleden, van catechisanten, van belangstellenden bij lezingen her en der in het land.

Vragen zetten je aan het denken, meer nog dan wat je in boeken leest. Ze zetten je aan het denken over God. Wat dat betreft kan ik heel goed begrijpen wat er tegenwoordig op jongeren afkomt: een tsunami aan vragen rondom het bestaan van een Opperwezen.

Neem alleen al de literatuur die een doorsneescholier te verwerken krijgt. Een voorbeeld? Rutger Kopland, dichter, psychiater ook. ‘God is een onbruikbaar begrip, God staat voor een werkelijkheid die niet kenbaar is. In mijn jeugd stond God voor straf, belofte, hoop, geruststelling, vergeving, al dat wat een mens beweegt. Maar daarin is hij niets anders dan een projectie van wat wij aan menselijke eigenschappen hebben. De belangrijkste eigenschap van God is dat hij niet bestaat. Dat kan niemand hem nadoen. Daarin is hij uniek.’⁷

Wat een momentje bij de apen in Artis al niet teweeg kan brengen! Mijn gedachten buitelen over elkaar, spelen krijgertje zoals de apen in hun kooi. Kon ik die chaos maar stoppen!

Wat zei Luther ook alweer, toen ze hem vroegen wat God deed vóór de schepping? ‘Roeden snijden voor hen die zulke dwaze vragen stellen!’

Maar ja, zo dwaas zijn die vragen van Floris en ondergetekende toch nog niet? Je kunt je kop wel in het zand steken en je er met vrome frasen van afmaken, maar die vlieger gaat in onze moderne tijd niet meer op.

⁷ Rutger Kopland over zijn poëzie in *Trouw* 9 november 2007.

Alles evolueert

Intussen bestaan er oude wijsheden die te denken geven ...

Een leerling zei tegen zijn rabbi: 'U zegt dat God volmaakt is. Waarom is zijn wereld dan niet volmaakt?' 'Zou jij het beter doen?' vroeg de rabbi. 'Ik denk het wel,' zei de leerling. 'Doe het dan,' zei de rabbi.

Joseph Shapiro, personage in het boek *De Boeteling*, geschreven door de Amerikaanse Jood Isaac B. Singer, geeft zich in elk geval niet zonder slag of stoot gewonnen aan moderne inzichten. 'Darwin of Karl Marx hebben het mysterie van de wereld niet opgehelderd. Van alle scheppingstheorieën is die welke in Genesis uiteen wordt gezet nog de intelligentste. Al dat gepraat over oer-nevels of de oerknal is toch absurde speculatie. Als iemand op een eiland een horloge vond en zei dat het zichzelf gemaakt had, of dat het ontstaan was door middel van een evolutie, dan zou hij voor gek worden aangezien. Maar volgens de moderne wetenschap is het heelal helemaal uit eigen beweging tot stand gekomen. Is het heelal soms minder gecompliceerd dan een horloge?'⁸

Het blijft een lastig maar boeiend begrip: scheppen. Het Hebreeuwse woord voor scheppen, *bara*, betekent letterlijk zoiets als *uitsnijden, vormgeven*. Dat geeft te denken! Zodra je over uitsnijden en vormgeven spreekt, heb je het per definitie over bestaand materiaal. Zou dat niet de gedachte zijn die ten grondslag ligt aan alles wat ons in Genesis wordt verteld? Uit de bestaande chaos creëert de Eeuwige iets moois! Waar die chaos vandaan kwam? Dat wordt niet verteld. Dat blijft een raadsel.

Die schepping vergt tijd. Zes dagen. Alles evolueert. Licht. Lucht. Land. En dan, later in de tijd, op de volgende dagen, de lichtdragers, de luchtbewoners, de vogels, en, op de zesde dag, de landbewoners. Zes dagen vol van ontwikkeling, voortgang, verfijning. Zes dagen. Dat is, neem ik aan, bij wijze van spreken. God is nog altijd doende om uit de chaos iets goeds te ontwerpen. Evolutie!

Maar heeft God dan in het begin de aarde niet *volmaakt* geschapen? Was alles na die eerste dagen niet compleet, in één

⁸ Isaac B. Singer, *De Boeteling*, Amsterdam 1984:147,148.

woord: *af*? Je leest toch keer op keer dat God zag dat het *goed* was – *tof*, in het Hebreeuws? Zeker, maar *goed* wil blijkbaar niet zeggen dat het *af* is. In dat geval was God niet elke volgende dag verdergegaan met zijn scheppend werk. Het was goed, jawel – voor dat moment. Het was goed, geschikt, als basis voor wat verder komen zou. Niet minder, maar ook niet meer dan dat. *Goed* betekent nog niet *af*. Zelfs voor Adam en Eva viel er nog iets te doen: bouwen en bewaren, delen en vermenigvuldigen.

‘Opa, u moet wel heel erg lang nadenken over mijn vraag.’

‘Sorry, je hebt gelijk. Of wij afstammen van de apen? Ik zou het je niet kunnen vertellen, Floris. Zoals ik al zei, we zouden best eens een gezamenlijke voorouder kunnen hebben. En wat die evolutie betreft, in Genesis lees je al dat alles in fasen is ontstaan. In zes dagen, zal ik nu maar zeggen. Het licht, de lucht, het land, later de lichtdragers, de zon, de maan en de sterren, en nog weer later al wat lucht en land ging bewonen. Ja, daar zit ontwikkeling in. Maar ik ben geen bioloog. Nu ja, zelfs biologen weten het niet zo precies. Intussen heb je gelijk: als je bepaalde apen ziet, moet je direct aan mensen denken.’

‘En als je bepaalde mensen ziet, moet je direct aan apen denken.’

Mij schiet een uitspraak van de grote geleerde Isaac Newton te binnen: ‘Wat wij weten is een druppel, wat wij niet weten is een oceaan.’

Wat weten wij van de schepping? Wat weten wij van de evolutie? Wat weten wij van God, hemel, duivelen, engelen? Slechts een druppel ...

‘Dus u denkt wel dat er zoiets als evolutie bestaat? Dan hebt u echt een gigantisch probleem. Want u maakt mij niet wijs dat die hele evolutie maar zes dagen duurde.’

Ik kijk mijn kleinzoon aan.

‘Wij moesten maar eens verdergaan. Over de Bijbel en die apen hebben we het later wel weer. Overmorgen. Ik moet er eerst nog twee nachtjes over slapen ...’

De auteur, ooit jeugdwerkpredikant, maar rond de eeuwwisseling missionair predikant in hartje Amsterdam, wandelt door de binnenstad van Mokum. Hij wordt daarbij vergezeld door zijn kleinzoon Floris, een puber vol nieuwsgierige en kritische vragen over het geloof. Dit boek is de weerslag van hun gesprekken, die diep gaan, maar bij tijden ook vol humor zijn.

Een meeslepend en openhartig boek voor mensen die zoeken naar een antwoord op vragen die cirkelen rond het grote Waarom. De auteur richt zich met zijn toegankelijke stijl naast volwassenen ook op jonge mensen.

Dr. André F. Troost was predikant in diverse dorpen en steden in Nederland. Hij publiceerde boeken met een theologische of meditatieve inhoud, bijbelse dagboeken, een kinderbijbel en bundels met liedteksten. In vrijwel alle liedboeken die momenteel gebruikt worden binnen protestants Nederland zijn liederen van hem opgenomen.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT